

І. В. Верба
(Київ)

ХМЕЛЬНИЧЧИНА В ОЦІНЦІ ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА

Серед чисельної плеяди закордонних дослідників, які в своїх студіях зверталися до доби Богдана Хмельницького, особливо помітне місце посідає професор високих шкіл Олександр Оглоблін (1899—1992). В своїх високоталановитих працях він змалював широку панораму національно-визвольної боротьби українського народу за незалежність і свободу. Серед багатьох розвідок вченого-емігранта в першу чергу варто назвати такі: «Українсько-московська угода 1654» (Нью-Йорк, Торонто, 1954); «Проблема державної влади на Україні за Хмельниччини й Переяславська угода 1654 року» (Мюнхен, 1965); «Хмельниччина і українська державність» (Нью-Йорк, 1954), «Думки про Хмельниччину» (Нью-Йорк, 1957). В своїх розправах дослідник охопив всю першу половину XVII століття, умовно поділивши його на три великих проблемно-хронологічних масива: «Золотий спокій», «Богдан Хмельницький — володар і людина» та «Хмельниччина і українська державна ідея». На думку вченого, яка начисто перекреслювала міркування польської, народницької і радянської історіографії про буцімто повний занепад української економіки і тяжкий національний гніт, О.Оглоблін вважав роки, що передували Хмельниччині, часом розквіту, піднесення та інтенсивного розвитку господарської діяльності. «Золотий спокій». Він справді був золотий. Бо українське життя цього часу —

господарське, культурне, політичне — щерть повнилося золотом — золотом багатства й золотом думки».

Досліджуючи тогочасну українську національну ідеологію, Олександр Петрович вказує на три головні центри, з яких визрівала, а згодом і стала пануючою ідея державності: Києво-Могилянський гурток, Волинський культурний осередок протестантської шляхти і, нарешті, українська козащина. Ці чинники відіграли в історії України неабияку роль, однак, як підкреслює науковець, перемогла концепція козацької держави — «козацького панства». Державно-політичне життя українського суспільства пішло шляхом Війська Запорозького, як форми державної організації України. Торкаючись цієї проблематики, шановний професор за відомими джерелами реконструює історичну силуетку гетьмана Богдана Хмельницького, а разом аналізує характер державної влади козацької України і, зокрема, проблему українсько-московської угоди 1654 року. Великого гетьмана він розглядає в двох площинах: як людину і як володаря. Науковець звернув пильну увагу на портретні зображення українського володаря (малюнки літопису Величка, полотно ван-Вестерфельда, гравюра Гондіуса), на яких Хмельницький виглядає «чоловіком сильної фізичної будови, добре захований, не зважаючи на свої 50—60 літ, сильного темпераменту, невичерпної енергії». Одночасно аналізуючи його особисті людські якості, О. Оглоблин пише «Своєю вдачею й поведінням Хмельницький був дуже складною людиною. Він міг бути привітний, простий, скромний, міг навіть імпонувати цією простотою й скромністю, але міг бути маєстатичним, гнівним, грізним, навіть лютим — і також імпонувати, коли треба й перед ким треба було, і цією стороною своєї натури. Він легко виходив з себе, хвилювався, зривався — але й міг чудово володіти собою, вмів виявляти і вмів приховувати свої справжні настрої й почуття. Про це одноставно кажуть усі сучасники». Барвисто описуючи слабину козацького державця, Олександр Петрович вважає їх за гру Хмельницького, який умів чудово використовувати емоції для політичної справи й дипломатичної гри, гри не звичайної людини, навіть талановитого майстра, а гри володаря.

Чимало цікавих думок висловив Оглоблин і з приводу Хмельницького як видатного державного діяча. Це питання він розглядає через призму військової, дипломатичної і державної діяльності гетьмана. На останньому чиннику суспільствознавець зупинився особливо докладно, розуміючи, настільки повно тут

зреалізувався геній Хмельницького: «...на нашу думку, найбільше місце Богдана Хмельницького в історії України — не як полководця, хоч би й великого, не як дипломата, хоч би й блискучого, а як державного діяча, фундатора й будівничого Української Козацької Держави». Його судження спирались на ґрунтовну джерельну базу та значний масив історичної літератури, яку вчений опрацьовував в різних архівосховищах України і діаспори.

У роботі «Українсько-московська угода 1654» дослідник наголосив на втраченій для науки автентичності договору, в пізніші походження цього документа московського і білоруського характеру дають тільки однобічну і фрагментарну картину. Методом співставлення думок окремих науковців (М. Слабченка, М. Грушевського, А. Яковліва) і джерел він пройшов до слушного висновку, що Переяславська угода 1654 року була договором мілітарного союзу двох самостійних держав — України і Московії, гарантованого протекцією московського царя над Україною й оформленого новим — українським — титулом царя.

За оцінкою сучасного козакознавця О. М. Апанович¹, дослідження Оглоблиним договору 1654 року є на наш час найвищим етапом у розробці цієї проблеми науковцями української діаспори.

¹ Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. — К., 1994 — С. 90